

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma: Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)

Süleyman Tekir

İstanbul, Timaş Yayınları, Ocak 2020, 472 sayfa, ISBN: 978-605-08-3203-7

Ali KAŞIYUĞUN*

Günümüzde güvenliğin sağlanması veya kamu düzeninin korunması denilince şüphesiz Emniyet Teşkilatı yani polis akla gelen ilk isim olmaktadır. Dolayısıyla kolluk kuvvetleri tarihi üzerinde yapılan çalışmalar da bu anlamda polis üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa bu görevi bihakkın yerine getiren önemli bir kuruluş daha bulunmaktadır; Jandarma. Ne var ki Jandarma ile ilgili çalışmaların – *son dönemlerde artış olmakla beraber* – yeterli olmadığı görülmektedir. Bu noktada önemli bir boşluğu dolduran çalışmalardan birisi de burada tanıtımı yapılacak olan kitaptır. Kitap, Dr. Öğretim Üyesi Süleyman TEKİR tarafından yazılmış olup kısa sürede ikinci baskısını gerçekleştirmiştir. Timaş Yayınları tarafından neşredilen kitap giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde klasik dönemden itibaren modern jandarmaya doğru giden süreç gözden geçirilmekte, İkinci bölümde I. Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi

* Dr. Öğretmen (Adıyaman-MEB), asodo0809@gmail.com

ve Millî Mücadele dönemleri irdelenmekte, Üçüncü ve son bölümde ise Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzun süren savaşlar sonrasında jandarmanın yeniden yapılandırılması konuları ele alınmaktadır.

Modern Jandarmaya Giden Yol başlığını taşıyan I. bölümde yazar, Osmanlı klasik döneminde güvenliğin nasıl sağlanmaya çalışıldığını, bir jandarma teşkilatının olmadığını, sekban, tüfenkdar, ferraş, karakullukçu gibi ünvanlar kullandığını belirtmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Asakir-i Muntazâma-i Mansure, Asakir-i Muntazâma-i Hassa ve 1834 yılında da Anadolu ve Rumeli'nin bazı bölgelerinde Asakir-i Redîfe adıyla askeri organlar teşkil edildiğini belirtmektedir. Ancak 1826-1846 arası dönemin bir geçiş evresi olduğunu belirten yazar, asıl kuruluşun 15 Şubat 1846 tarihinde Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla ilk kez bağımsız bir asayiş biriminin oluşturulduğunu kaydetmektedir. (s.29-40) 13 Haziran 1869 tarihinde ise Asakir-i Zaptiye Hakkında Nizamname ile ülkenin tamamında muntazam bir zaptiye teşkilatı kurulması için önemli bir adım atıldığı belirtilmekte, 18 Haziran 1870 tarihinde çıkarılan Asakir-i Zaptiye'nin Vazife-i Mülkiyelerine Dair Nizamname ile kolluk kuvvetlerinin mülki idareye bağlı olduğu vurgulanmaktadır. İstihdam açısından Dahiliye Nezareti'ne, askeri esaslar üzerine teşkil kılındığı için de askeri kanun ve nizamnamelere tabi olduğu ve muamelat açısından elbise, iaşe, talim terbiye ötürü de Seraskerlik makamına bağlı olduğu ayrıca kaydedilmektedir. (s.43-48)

II. Abdülhamid döneminde zaptiyenin tensik ve ıslahı için Fransa ve İngiltere'den bazı uzmanlar getirildiği belirtilmektedir. Said Paşa'nın gayretleri sonrasında hazırlanan raporlar gereğince 1879 yılında Zaptiye Nezareti'nden alınarak Seraskerlik'e bağlı Umum Jandarma Daire-i Merkeziyesi adıyla yeni bir birim oluşturulduğu ve jandarma teşkilatının taşrada da teşkilatlanmaya başladığı belirtilmektedir. Ancak Said Paşa'nın görevden alınmasını müteakip Jandarma teşkilatının II. Meşrutiyet'e kadar uzun bir bocalama devrine girdiği kaydedilmektedir. Berlin Antlaşması ile birlikte Balkanlarda çetecilik faaliyetlerin artması sonrasında özellikle Makedonya ve çevresinde başlayan ayaklanma, Avrupalı devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya) yeni bir jandarma kuruluşu için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmalarına neden olacaktır. Bu doğrultuda Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde jandarma tensikatı için 1904 yılında İtalyan General De Giorgis görevlendirilecek ve yapılacak tensikat için Uluslararası Jandarma Komisyonu oluşturulacaktır. Yapılan görüşmeler neticesinde Rumeli'de jandarma tensikatına başlanacak ve her bölge farklı bir devletin himayesinde olmak üzere beş farklı (*Selanik, Serez, Drama, Manastır, Kosova*) bölge belirlenecektir. Ancak karşılaşılan en büyük sıkıntılardan birisi de jandarmaya asker bulma meselesidir. Zira antlaşmaya göre askerlerin bir kısmı yerli ahaliden (*gayr-i Müslim*) seçilmek durumundaydı. Fakat Hristiyan unsurlar, jandarmayı meslek olarak çekici bulmuyor, büyük bir kısmı jandarmaya kaydolması durumunda dinine ve cemaatine ihanet edeceği düşüncesi taşıyor, teşkilata girenler hain muamelesi görüyordu. Jandarma teşkilatına girenler eğitimlerini Efrad-ı Cedide Mektebi, Zabıta Mektebi ve Posta Kumandanları Mektebi gibi okullarda almakta, silah olarak Martini ve Mauser silahlarını kullanmaktadırlar. Üniforma olarak Büyük üniforma, Yazlık ve Kışlık elbise olarak üç farklı elbise kullanmaktadırlar. (s.62-102)

Rumeli tensikati ile bir anlamda temelleri atılan jandarma teşkilatı Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra yeniden yapılandırılmaya başlanacaktır. De Giorgis'in ölümü üzerine Robilant Paşa görevlendirilecek ve oluşturulan komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda tensikatın ülke sathına yayılması için Tensikat-ı Umumiye Dairesi kurulacak, ülke altı (*Dersaadet, Selanik, İzmir, Erzincan, Şam, Bağdat*) bölgeye ayrılacak, Selanik'te bulunan Jandarma Tensikat Dairesi İstanbul'a taşınacaktır. 10 Kasım 1909 tarihinde ise Jandarma Dairesi kaldırılarak Harbiye Nezareti'ne bağlı Umum Jandarma Kumandanlığı kurulacaktır. Meşrutiyet devrinde jandarma elbiseleri yeniden düzenlenecek, basım hayatına önem verilerek Jandarma Evamir Mecmuası çıkarılacaktır. Ancak Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Robilant Paşa ülkesine dönmek zorunda kalınca Jandarma teşkilatının başına Fransız General Baumann getirilecektir. (s.104-184)

İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve savaştığı cepheleler ele alınmakta, jandarmanın seyyar ve sabit olarak iki kısma ayrıldığı, sabit jandarmaların idari ve inzibati işlerde, seyyar jandarmaların ise askeri kuvvetler gibi harp sahasında istihdam edildikleri, yapılan elbise değişiklikleri, jandarmanın çektiği sıkıntılar (*asker alımları, iâşe sıkıntısı, firarlar gibi*) anlatılmaktadır. Bunlarla birlikte cephelelerde görev yapan seyyar jandarma birlikleri ve görev alanları (Çanakkale, Bursa, İstanbul, Ankara, Van, Erzurum, Trabzon, Irak, Sina, Filistin vb) konularında ayrıntılı bilgiler verildiği dikkatlerden kaçmamaktadır (s.189-262). I.Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi ile savaşı sonlandırmış ve mütarekenin beşinci maddesine göre jandarma dışında kalan kuvvetleri terhis etmek durumunda kalmıştı. Jandarma ön plana çıkınca kısa bir süre sonra (15 Mart 1919'da) Jandarma Umum Kumandanlığı, Dâhiliye Nezareti'ne bağlanacaktır. Sebep Millî Mücadele hareketini bastırmak için yegâne güç olarak jandarmanın görülmesidir. Mütareke döneminde jandarma ile ilgili düzenlemeler yapılarak maaş ve iâşe bedelleri yeniden düzenlenecektir. Ancak ordunun büyük kısmının terhis edilmiş olması ve işgallerin başlaması çete faaliyetlerinin artmasına neden olacak ve ciddi anlamda jandarma kuvvetlerine ihtiyaç duyulacaktır. Millî mücadele döneminde ise Müdafaa-i Milli Vekaleti bünyesinde Umum Jandarma Kumandanlığı kurularak bölge (*İstanbul, Aydın, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon, Bitlis*) müfettişlikleri oluşturulacak, ülke müdafaası ve asayişin temini için seyyar jandarma müfrezeleri oluşturulacaktır. Millî mücadele döneminde jandarma çok büyük fedakârlıklar yaparak buldukları bölgede Kuvay-ı Milliye'nin oluşumuna öncülük yapacak Ödemiş'te Yüzbaşı Tahir Fethi, Nazilli'de Nuri Bey, Adana'da (*Ali Ratıp (Tekelioğlu Sinan) Bey*, Mersin'de Yüzbaşı Haydar Bey, Urfa'da Ali Saip Bey vd) işgallere karşı ilk silahlı tepkinin verilmesinin mimarlarından olacaktır. Ayrıca ülkenin değişik bölgelerinde çıkarılan ayaklanmaların bastırılmasında olduğu gibi firarilerin yakalanmasında da jandarmadan büyük ölçüde istifade edilecektir. (s.265-332)

Üçüncü bölüm ise Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalara ayrılmıştır. Bu süreçte jandarmanın Dahiliye Vekaleti'ne bağlılığı devam etmekte, ülke müfettişlik bölgelerine ayrılmakta ve her bölge bulunduğu yerin ismiyle anılmaktadır. Bu süreçte okul sayıları ile birlikte jandarma birliklerinin de sayıları artırılmıştır. Bu dönemde farklı olan noktalardan birisi de jandarma birliklerinin sabit ve seyyar olarak

ikiye ayrılmasıdır. Ancak esas nokta sabit jandarmalar buldukları bölgelere bağlı iken seyyar jandarmaların doğrudan Umum Jandarma Kumandanlığı vasıtasıyla Dahiliye Vekaleti'ne bağlı olmalarıdır. Ayrıca orduda birlik numaraları bulunurken jandarma bulunduğu bölgenin ismiyle anılması yönüyle ordudan ayrılmaktadır. Jandarma bünyesinde bulunan okullar ise Zabıt Mektebi, Efrad-ı Cedide Mektebi ve Karakol Kumandanları Mektebi olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Jandarmaya bağlı tek sağlık kuruluşu ise İstanbul'da bulunan Jandarma Hastanesi'dir. Şehir dışında bulunan jandarmalar ise buldukları yerdeki sivil ve askeri sağlık kuruluşlarından hizmet almaktadırlar. Erken Cumhuriyet döneminde jandarmanın modernize edilmesi yolunda önemli adımların atıldığı görülmekte ve bu konudaki önemli adımlardan birisi de jandarmanın motorize edilmesidir. Bu noktada 1928 yılında 14 kamyon alınmış, 1930'da bu sayı 25'e yükselmiştir. Yine 1928 yılında 300 adet motosikletle birlikte aydınlatma amacıyla 76 pırıldak alınmıştır. Jandarmanın daha etkin bir şekilde görevini yapması için birçok yasal düzenlemenin yapıldığı da görülmektedir. Bu düzenlemelerden birisi 1924 tarihli Askeri Kıyafet Kanunu'dur. Kanunla birlikte ordu ve jandarma birliklerinin giyecekleri elbiseler ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Bir başka düzenleme de 1706 numaralı Jandarma Kanunu'dur. Ancak kanundaki ilginç hususlardan birisi jandarmanın emniyet ve asayiş konusunda Dahiliye Vekaleti'ne, askeri talim ve terbiye konusunda Genelkurmay Başkanlığı'na, silah, iaşe ve teçhizat konusunda da Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne bağlı olmasıdır. Bir başka yasal düzenleme ise 1931 tarihli Jandarma Efradı Kanunu'dur. Yapılan düzenlemeler kısa sürede sonuç verecek ve ülkedeki jandarma sayısı gittikçe artış gösterecektir.

Çalışmada bazı ilginç hususlar da göze çarpmaktadır. Örneğin suçluları yakalamada tövbekâr hırsız ve yankesici gibi sabikalılara böcek denilmesi ve bunların muhbir olarak kullanılması (s.33), Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanlar tarafından Enver Bey'e bir suikast tertibi için bir jandarmanın seçilmesi (s.165), Mustafa Kemal'in Selanik'te Efrad-ı Cedide Mektebi müdürlüğü yapması (s.237), 1 Mart 1924 tarihinden itibaren bütçeden dolayı bazı vilayetlerde (*Isparta, Denizli Elazığ, Malatya, Maraş, Bolu, Erzincan vd.*) polis teşkilatlarının kaldırılarak asayiş, inzibat ve adliye işlerinin jandarma tarafından yürütülmesi gibi hususlara yer verilmesi bu çalışmayı daha da ilginç ve değerli kılmaktadır.

Şüphesiz çalışma jandarma ile ilgili birçok noktaya açıklık getirmektedir. Ancak bazı hususların gözden kaçırıldığı görülmektedir. Örneğin ‘‘bugün kara sınırlarının korunması ve güvenliğinin sağlanması görevi Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na aittir. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1988 yılına kadar bu görev, Jandarma Hudut Taburları tarafından yürütülmüştür. Ne var ki çalışmada bu konuya hiç değinilmediği görülmektedir.’’

Sonuç itibari ile çalışma 1903-1938 yılları arasında kamu düzeninin tesis edilmesinde önemli bir yapı olan jandarmanın kuruluşu, teşkilat yapısı ve mücadele safhalarını arşiv belgeleri ve kaynak eserler ışığında kronolojik bir sıra takip etmek suretiyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında yapılandırılmaya çalışılan Jandarma teşkilatı hakkında yazılan çalışmanın gerek toplum nezdinde gerekse akademik camiada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.